

Prugberger Tamás¹: Az ember alkotta szabályok és azok objektív korlátai

Debreceni Jogi Műhely, 2013. évi (X. évfolyam) 1. szám (2013. január) 45-50.

A fejlődés illúziója

A növekedés-központú gazdaságpolitikai ideológia, amelynek negatív környezeti és társadalmi hatásait egyre világosabban látjuk, sajátos leágazása a nyugati filozófia profanizálódott „üdv történeti” szemléletének.² A késő-antikban, majd a középkorban a Chiliasmus, az ezeréves birodalom eszméje a várakozás szellemét ültette el a nyugati gondolkodásban, a várakozásét, hogy a világ egykor tökéletesebbé válik. Ezt az elgondolást akkor azonban áthatotta még a spiritualitás iránti fogékonyság, és egy transzcendens igazság létébe vetett őszinte hit. A Nyugat szekularizációja nyomán³ háttérbe szorultak ugyan a világ értelmezésének idealisztikus formái, megmaradt azonban a várakozás attitűdje, valamint annak hite, hogy világunk egy egyre tökéletesebb állapot felé tart. E felfogást tükrözi az utilitarista filozófia is, amelynek meglehetősen szoros és bensőséges a kapcsolata a modern gazdaságfilozófiákkal, amelyek mind több embernek ígérnek mind több jót, elsősorban pedig a folyamatosan bővülő gazdaság illúziójával.⁴

E nyugati szemlélet élesen ellentétben áll azon antik felfogással, amely egyfelől az univerzum egyensúlyát vallotta, másfelől a társadalmi-történeti folyamatok „örök visszatérés”-szerű sajátos körforgását. Alighanem azonban itt az ideje annak, hogy ismét tudatosítsuk magunkban azt a régebbi igazságot, hogy sem az egyes ember, sem pedig az államilag és jogilag megszervezett társadalom nem hághat át büntetlenül bizonyos objektív törvényszerűségeket,⁵ mert azok egyetemes összefüggései láncszerű növekedéssel hatnak negatívan vissza magára az emberre és a társadalomra. Az évszázadokra, sőt évezredekre visszanyúló tapasztalatok, megfigyelések és a korábbi, valamint a jelenkori tudományos kutatások eredményein a természeti-, élet- és társadalmi törvényszerűségek figyelembe vétele megkerülhetetlen a társadalmi gyakorlat számára. Ha ugyanis nem ezt teszi az emberiség, hanem szubjektív-voluntarisztikus módon semmibe veszi e törvényszerűségeket vagy közvetlenül a természet törvényeit, a saját környezetének élő és élettelen világát sérti meg, a negatív reakció miatt az emberi társadalom élő és élettelen környezete károsodik és ez által maga az emberi társadalom kisebb vagy nagyobb közössége is.

A korlátlan fejlődés tehát merő illúzió, hiszen szinte minden új megteremtése a meglévő részleges vagy teljes elpusztításával jár, s ami pusztul, gyakran az a valóban nélkülözhetetlen az emberi élethez. Ez jelentkezik a mezőgazdasági termőterületek végérvényes tönkretételével és veszélyes csökkenésével járó zöldmezős beruházásoknál, a hatalmas gyárüzemek és autópályák építésénél. Az emiatt csökkenő mezőgazdasági földterületeken viszont annak érdekében, hogy az élelmezésre szánt termés ne csökkenjen, a nagyobb termés-eredmény érdekében az iparszerű mezőgazdasági termelést favorizálják, ami egyrészt a még megmaradt termőterületeket károsítja és meríti ki, másrészt az élelmiszer minőségét rontja. Ha ez tovább folytatódik, a föld lakosságának élelmiszerellátását katasztrofális helyzetbe fogja hozni. Az erdők és az esőerdők szintén beruházási és ipar-gazdasági célú irtása szintén az emberi élet feltételeit veszélyezteti klimatikus következményei miatt. A szűk profit-orientált gazdaságpolitikát elősegítő jogalkotási és jogalkalmazási gyakorlat minderről nem, vagy csak alig hajlandó tudomást venni. A jog e jelenségekkel szembeni radikális beavatkozási hiánya következtében egyre erőteljesebb konfliktust előidéző módon nyílik szét a szociális olló.

A túlfogyasztás és a növekedés korlátai

Ennek következtében a világ társadalmának egy viszonylag kis rétege degenerálódás veszélyével, túlfogyaszt, a túlnyomó többség viszont egyre súlyosabb anyagi helyzete miatt még alulfogyasztásra is képtelenné válik. Emiatt végül éhséglázadásba torkollva könnyen lehet, hogy rombolva és zúzva elpusztítja saját társadalmát, annak intézményeivel és kultúrájával együtt. Ennek baljós előjelei mutatkoznak azokban a 2011. októberi világméretű globalizáció-ellenes agresszív

demonstrációkban, amelyek már a Wall-Street-et is elérték. Az esetleges pusztító éhséglázadást megelőzően a fenntarthatatlan fejlődés-fejlesztés okán a túlfejlett technika egyre több élő munkaerőt vált ki és e miatt egyre többen válnak jövedelem- és munkanélkülivé. Ennek következtében az élő munkaerőt kiváltó gépi termelés egyre nagyobb dömpingben ontja eladásra a felhasználásra nem kerülő termékeket, felhalmozva a „Globuson” a lebontódni nem tudó műanyag-civilizációs szemetet.⁶

Ugyanakkor, míg a szociális olló igen szűk, felső szárában élő gazdagok kényelmük érdekében mondanak le a gyerekekről, addig az elszegényedő köznép, munkás, paraszti és iparos-kereskedő kisvállalkozói réteg azért nem vállal utódokat, mert képtelen őket eltartani. Bele játszik még ebbe az is, hogy a közép-kelet-európai régióban az alacsony fizetések miatt nemcsak mindkét szülőnek, hanem még a nagyszülőknek is dolgozniuk kell, az egyre elszegényedő állam viszont nincs abban a helyzetben, hogy a bölcsődei és az óvodai férőhelyeket – ahogy ez egy szociális jogállamban illene – bővítse. Utódokat ezért az euro-atlanti kultúrában azok a munka- és jövedelem nélkül élő deviáns, de mindenképpen merőben eltérő kulturális tradíciókkal rendelkező társadalmi csoportok nemzenek, amelyek elindítói lesznek az euro-atlanti társadalmak és államok szétverésének⁷. Mind ezt kiváltja az egyre növekvő segélyezési követelés az alulképzett réteg részéről, aminek az államok egyre nehezebben tudnak eleget tenni az egyre csökkenő számú aktív dolgozó adójából és társadalombiztosítási járulékából. A várható átlagéletkor növekedése miatt egyre növekvő passzív társadalmi réteg eltartási és egészségügyi ellátási igényének szűkülő költségvetési lehetőségei folytán összeomlik a társadalombiztosítási rendszer, valamint a szociális és a munkanélkülieket segélyező rendszer. Ez által összeroppan az állami költségvetés és az állami mechanizmus és összeomlanak előbb Európa, majd pedig Amerika államilag szervezett társadalmi, miként ez az Ókor utolsó századában a hanyatló Római Birodalomban bekövetkezett.⁸

Ezt nézve az euro-atlanti társadalom, annak valamennyi civilizációs, kulturális, gazdasági, jogi és állami mechanizmusával együtt ma a totális hanyatlás fázisában van. Az euro-atlanti társadalmak a globális szabad-piaci és pénzügyi, gazdasági, valamint állam-politikai és jogi rendszereikkel (EU, USA, NAFTA, WTO, IMF, World bank) a centrifugális erő túlbujánzásán keresztül eljutottak a centripetális erő beindulásának a fázisához, ami széteséshez vezet.⁹

Kérdés, hogy meg lehet-e állítani és vissza lehet-e fordítani e folyamatot? Ha a történelmet nézzük, legfeljebb csak a lassításra van mód. Ugyanakkor az általános leépülés, amely minden hanyatló társadalomnál egyre növekedve megjelenik, most a technika túlfejlesztése következtében világméretű katasztrófa indikációjának a veszélyét is magában hordja. Bár a természet káros megnyilvánulásai el nem fojthatók, de tompíthatók, az emberi társadalom e veszélyekkel szembeni megfelelő globális összefogásával a létét veszélyeztető ilyen hirtelen kataklizma talán még elkerülhető.¹⁰ Ehhez azonban az szükséges, hogy az államok kooperációja, megértve a helyzet komolyságát, a már említett Nicolai Hartmann-i egymásra épülő réteg-törvényszerűségeket kielemezve, tudományosan megalapozva és szubjektív voluntarizmustól mentesen hozza meg és következetesen hajtsa végre az államilag megszervezett jogalkotói és jogalkalmazói a természet és a társadalom megfelelő szelvényeit rendező gazdasági, kulturális közhatalmi, közigazgatási, munkaszociológiai, szociális, természet-beavatkozási stb. normatív és eseti aktushozatal-sorozatát.¹¹

A hatékony környezetvédelmi szabályozás gazdasági akadályai

Mindez persze csupán az elmélet szintjén adott lehetőség. A valóság azonban más. Miként a világegyetem minden mozgás mozgató rugója az „ellenkező töltés”, a pozitív és a negatív pólus, ami egyenlő erőt jelent, e két tényező egységet képez, és mindenben, így a társadalomban, is együtt létezik, egységet alkotva. Ez vonatkozik a társadalom irányító és irányított egyedeire, vagyis az emberi természetre egyaránt. A történelem tanúsítja, hogy minden társadalomban megvannak a konstruktív és a destruktív erők. A jelenkor poszt-modern társadalmának zabolátlan konstruktív, de fenntarthatatlan fejlődést indikáló globalo-neoliberalizmus képviseli a szociális széttagozódást és az individualizmus által kialakuló társadalom-szétesést, amit igyekszik ennek ellentét-párjaként összetartani a társadalmi rétegmozgáson belül a szociális alapon álló jóléti állameszme.¹²

Egy másik ilyen, az egész emberiség sorsát meghatározó ellentétpáros az, hogy globális közösségi érdekek vagy szűkebb csoport-, és egyéni érdekek alapján folyik-e a jogalkotás, valamint a jogalkalmazás. Itt megint kardinális kérdésként jelentkezik, hogy a politika által meghatározott jogalkotás és jogalkalmazási gyakorlat mennyiben áll adekvát módon összhangban a jogalkotással és a jogalkalmazással. E téren komoly probléma, az energiapolitika milyen irányú vitele és jogi szabályozásának, valamint gyakorlatának a menete.

A légkör-szennyezés és a felmelegedés megállításának egyik irányvonala a széndioxid-kibocsátás korlátozását szorgalmazza. Gazdasági, profit-orientáltsági okból a széndioxid-kibocsátás csökkentésére összehívott csúcson megkötött egyezmények ellenére a széndioxid-kibocsátás nőtt, sőt az egyes országokra megállapított kvótákkal még kereskednek is. Ez is hatástalanná teszi a korlátozást. Cinikus helyzet, hogy a fejlődő és kevesebb széndioxidot kibocsátó államok részére azért állapítottak meg magasabb kvótákat, hogy a fejlett államok a kvóta-vásárlás során magasabb kvótákhoz jussanak. Ugyanakkor létezik egy másik irányzat is, amely a légkör-felmelegedést nem is annyira a széndioxid-kibocsátásban, hanem az erdők rablógazdálkodásszerű kitermelésében látja. E felfogás szerint erdőtelepítés útján minél nagyobb erdőtakaróval kellene a földet beborítani. Valószínűleg mind a két irányzatnak igaza van és a természetvédelmi jogalkotásnak és jogalkalmazásnak, valamint a környezet-, és természetvédelmi politikának nemzetközi méretekben mind a két faktort figyelembe kellene venni. Ezzel szemben, főleg a fa-, és a bútoripar érdekében rablógazdálkodással irtják az erdőket és az esőerdőket, mely utóbbiak rekultiválását Amerikában meg sem kísérik, hanem először a megmaradt aljnövényzetet ugyancsak az aljnövényzet regenerálódását ellehetetlenítő módon lelegettetik, majd pedig a növényzet nélkül maradó földterületen szójaültetvényeket létesítenek a termőterületet kíméletlenül kizsigerelve a minél nagyobb termékhozamot előállító kemizált iparszerű mezőgazdasági földműveléssel.

A profitéhség miatt ez folyik a föld ásványi kincseinek, anyagainak a kitermelésénél, vagyis a bányászat esetében is. Ami pedig a mezőgazdaságot és az élelmiszeripart illeti, az EU a régi tagállamok főleg nagy-farmjainak és élelmiszer-feldolgozó iparának kedvezve, igyekszik leépíteni a jóval jobb minőségű állati és növényi mezőgazdasági termékeket előállító közép- és kelet-európai mezőgazdaságot a termőföldek felvásárlásával, a termelés felhagyását uniós támogatással ösztönözve, a közép-kelet-európai élelmiszer-előállítását privatizációs technikákkal történő szétverésével, és e régióba behozott üzletláncaikból a régió élelmezési cikkeinek a kiszorításával. Emberi fogyasztásra veszélyessé váló lejárt szavatosságú és „műélelmiszerek” árusításával törekszenek az Unió gazdaságpolitikájának a segítségével haszonmaximálásra.

Mindezt felülmúlja a nemzetközi pénztőke uralma, amely az államok és államszövetségek feletti olyan mindent átszövő hatalom, mint amilyen a kora-középkorban a templomos lovagrend volt.¹³ E kormányok felett álló globális pénzügyi uralmi rendnek az intézmény-hálózatát jelentő bankrendszer egyes egységei, vagyis a bankok e monetáris hatalmi rendet kiszolgáló államok aktív segítségével vagy passzív hallgatásával tudták a bankok a maguk számára egyoldalú előnyöket csalárdul megfogalmazott hitelszerződésekkel polgárok tömegét egészen a hajléktalanná válásig kiforgatni vagyonukból, egzisztenciálisan is tönkre téve őket.

Mind ebből látható, hogy poszt-modern korunk legnagyobb problémája, hogy minden gátlást nélkülöző lobby-csoportok a társadalom többségét demagóg módon frázisokkal félre vezetve¹⁴ szerzik meg a különböző hatalmi kulcspozíciókat, ahonnan a jogalkotást és a jogalkalmazást a saját hatalmi és gazdasági érdekeik szerint közvetett vagy esetleg közvetlen módon alakítják. Mivel ezekben az esetekben a saját, legálisnak feltüntetett gazdasági érdekeiknek megfelelően alakítják a jogalkotást és a jogalkalmazást, hamarosan közvetlenül is megsértve a természet objektív törvényeit, aminek a volumene és intenzitása, ha véglegessé válik, végromlásba viheti az emberi társadalmat. Nagy valószínűség szerint ez a végromlás be is fog következni, aminek oka a társadalmi és gazdasági, valamint a pénzforgalmi szerveződés globalizálódásával együtt járó mobilizálódással összefüggő hagyományos és átlátható társadalmi közösségek felbomlása. Megszűnőben van emiatt az ősi településéhez, valamint annak környezetéhez, esetleg a „fundushoz” való kötődés, amelyet tulajdonosként vagy örök-bérlőként birtokolt az egyed, ott lakva és/vagy gazdálkodva élte le az életét. Ez az a szakrális kötődés, amelyhez az embert, a kisebb vagy

nagyobb családhoz, a rokonsághoz, baráti köréhez és végső soron a vele egy nyelvet beszélő közösséghez, a hazájához köti. Ez a szakrális kötődés azonban a poszt-modern korunkban véglegesen és kérlelhetetlenül felbomlónak tűnik.

A globalista ideológia öko-szociális hatásai

Először ebbe belejátszott államok és állam-szövetségek részéről katonáknak idegen földön, idegen érdekekért történő háborúba vitele. A továbbiakban pedig az EU-ra, később pedig kiterjesztve az euro-atlanti régióra, végül pedig az egész Globusra, ha jogilag nem is, ténylegesen azonban szabaddá tett vagy legalábbis megkönnyített munkaerő-vándorlás, letelepedési és vállalkozási lehetőség, amit nemzeti szinten az EU, az Európai Gazdasági Térség, a NAFTA, a WTO, az IMF és a Világbank működése segít elő és gyorsít fel. A „hazafi” helyett a modell napjainkra a „világpolgár” lett. A mindebben megnyilvánuló „szakralitás” elvesztése általános érzelmi kiüresedéshez és egoizmushoz, a szűkebb és a szélesebb társadalmi kötelékek elsorvadásához, végső soron a társadalom széteséséhez vezet. Ezzel az egocentrizmussal jár a gyermekvállalástól, a szüléstől, a gyermekneveléstől való elfordulás, aminek következtében – párosulva az orvostudomány fejlődésével – egyre kevesebb aktív fiatal tart el egyre több idős inaktív személyt. Ez által – mint már jeleztük – összeroppan a nyugdíj-, és az egészségbiztosítás, a technika fejlődésével és a termelés kihelyezésével járó munkanélküliség rohamos növekedésével a munkanélküli segélyezés és a munkaerő-piacra visszavezetést elősegítő aktív intézményrendszer, a képzés, az átképzés a bértámogatás és végül az egész állami költségvetés.

Mindezt elősegíti az a tény, hogy a fejlett modern államokban ugyancsak egoista haszon-maximálás által vezérelten a cégek székhelyeiket az adóelkerülés végett – merőben formálisan – adóparadicsomokba helyezik át. Az állam összeroppanásával felbomlik a közműfenntartás és szétesik az infrastruktúra, atomjaira hullik az államilag szervezett társadalom. Mind ehhez társul még az energiával és az ásványi kincsekkel való rablógazdálkodás miatt az erőforrások kimerülése. Ugyanakkor, ugyancsak a természeti törvényekkel, pontosabban a természet organikus rendjével ellentétben az az emberi tevékenység, mely a légkör általános felmelegedése következtében egyes szárazföldi területek tengerré, másokét sivataggá válását eredményezi. James Lovelock szerint emiatt a XXI. század utolsó harmadától kezdve óriási harcokkal nézhet az emberiség szembe. Mind ennek következtében a XXI. század utolsó harmadát a források és a tartalékok kimerülése fogja jellemezni, ami féktelen és beláthatatlan háborúhoz vezet majd, aminek eredményeként az emberi társadalom Lovelock szerint az ötödére csökken le.¹⁵

Úgy tűnik tehát, az emberi társadalom egyértelműen a hanyatlás és a szétesés szakaszába lépett, mivel az itt vázolt társadalmi-jogi centripetális erők annyira felerősödtek, hogy a társadalmat, valamint a jogrendszert összetartó centrifugális erők nem képesek úrrá lenni rajtuk. Ez áll fenn az állami funkciók gyakorlásánál, és mindez szükségszerű következményként maga után vonja a jog dogmatikai rendszerének a fellazulását is. A köztársasági és a principátus kori Róma, vagyis a remek-jogászok idején a római jog zárt rendszere kialakult, amelynek letisztult rendszerét Gaius az Institutiókban jól összefoglalta, amit a késői dominatusi korban a IV. és V. századi császári ediktumok tömege szétszedett.¹⁶ A totális hanyatlásnak indult Nyugat-Római Birodalom a római jognak ezt az erodálását nem tudta megállítani. A sokkal stabilabbnak maradt Kelet-Római Birodalomnak Iustinianus császár idején fennállott másodvirágzása alatt volt arra lehetőség, hogy a római jog összefoglalt új rendszerezése megtörténjen, aminek eredménye a Iustinianusi Codex lett. Iustinianus után azonban nem sokkal a Kelet-Római Birodalom is lassú hanyatlásnak indult, amely agónia eltartott egészen 1453-ig, Bizáncnak a törökök általi elfoglalásáig. Hasonló folyamat játszódik most le a posztmodern korban az euro-atlanti és transzatlanti civilizáció országaiban. Főként az észak-amerikai állami mechanizmus működésének és jogi kicsapódásának a hatására az EU-ban és tagállamaiban kiépült a közbeszerzés intézménye a korrupciók megelőzése érdekében, ugyanakkor éppen az oda beépített korrupció-hárító megoldások kiskapui teszik lehetővé a különböző korrupciós technikák kifejlesztését.

Az uniós támogatásoknál és a pályázati pénzeknél is hasonlóan alakult ki az uniós hivatalnokok

saját haszonra irányuló tevékenységének a rendszere. Ahogy a támogatási vagy pályázati pénz a támogatást kérő vagy a pályázó új EU-tagállamhoz megérkezett, megérkezett vele együtt az EU-nak egy vagy több tanácsadója is, aki, vagy akik az Unió érdekeinek megfelelő tanácsokkal látták el a kormányokat. A tanácsadás díja címén a pénz egy jelentős részét visszavitték az EU-hoz, amiből ők is tiszteletdíjhoz jutottak. A tanácsadás díját gyakran az adott új tagállammal számoltatták el és közvetlenül tőle igényelték. Az EU számvevőségének 2011 őszi számvetési vizsgálata megállapította, hogy uniós vezető hivatalnokok gyakran vettek fel jogosulatlanul az Uniótól pénzeket, számoltak el jogcím nélkül vagy ismételt tiszteletdíjakat és költségeket.

Záró gondolatok

Előljáróban említettük, hogy gazdasági, társadalmi és jogi szemléletünket célszerű az antik világfelfogás bölcsességével korrigálnunk, és belátnunk azt, hogy töretlen fejlődés nem létezik. Ennek során figyelembe kell vennünk nem csupán természetire vonatkozó, de az emberi természetre és a társadalmak működésére vonatkozó ismereteket is.¹⁷ Mindezek arról győzhetnek meg minket, hogy a herakleitoszi és a jungi elveknek megfelelően minden egyoldalúságnak előbb utóbb meg kell fizetni az árát. Ebből következően jogrendszereinket sem egy téves illúzió szolgálatába kell állítanunk, hanem éppen ellenkezőleg, olyan tartalommal szükséges megtölteni, amely hatékonyan szolgálja a természeti és társadalmi egyensúly fenntartását. Ennek során pedig elsődleges szerepe van és lehet az oktatás tartalmi szabályozásán túl a sajtó- és reklámjognak éppúgy, mint az adórendszer olyan átalakításának, amely a jövő biztonságába történő befektetést határozottan támogatja.

Zusammenfassung

Diesem rechtsphilosophischen Beitrag beschäftigt sich mit dem Kontaktsystem, das zwischen den Natur-, und Gesellschaftsgesetze, außer dem noch den juristischen Gesetze aufsteht. Der Verfasser in diesem Zusammenhang untersucht die natur-, und gesellschaftswissenschaftlichen Forschungserfolge, die philosophischen, rechtsphilosophischen und die rechtsgeschichtlichen Werke eben so wie, die gesellschaftlichen und rechtlichen Praxis auch. Aus dieser Untersuchung die Schlussfolgerung vom Verfasser ist die Folgende: Die rechtlichen Gesetze und Rechtsregelungen, die der Mensch mit dem Macht im politischen Praxis verfasst, müssen die natur-, und wirtschaftsgesetzliche Anforderungen im Anspruch nehmen. Diese Ansprüche fassen die globale Umweltgesetze, Pflanzen-, und Tiernaturgesetze und in der menschlichen Gesellschaft die soziologische, politische und sozialpsychologische Gesetze um, die unabhängig von der Menschheit wirken. Deswegen die juristischen Gesetze müssen zu diesen objektiv wirkenden Gesetzen anpassen. Diese Objektivgesetze widerspiegeln im sog. Naturrecht, das mit dem Positivsrecht harmonisieren soll. Wenn diese Harmonisierung fehlt, das Positivsrecht widerspricht der allgemeinen Interesse von der Gesellschaft.

¹ Professzor Emeritus, Debreceni Egyetem

² Löwith, Karl: Világtörténelem és üdvtörténet. Atlantisz. Budapest. 1996.

³ Löwith ezt a szekularizációs folyamatot már-már nihilizmusnak tekinti. Vö: Löwith, Karl: Der europäische Nihilismus. Sämtliche Schriften II. Metzler. Stuttgart. 1983. 473-540.

⁴ Szmodis Jenő: A jog és gazdaság néhány összefüggéséről. Polgári Szemle. 2012. 1-2. szám június 181-192.

⁵ E törvényszerűségek egyfelől magának a bioszférának a sajátos működéséből, egyensúlyához szükséges feltételeiből következnek, másfelől, társadalmi szinten az ember humánológiai tulajdonságaiból adódnak. Vö. Csányi Vilmos: Az emberi viselkedés. Sanoma Budapest Kiadói Zrt. 2007. Budapest. Szmodis Jenő: Egyes jogintézmények és jogelméleti irányzatok humánológiai vonatkozásairól. Publicationes Univ. Miskolciensis, Sectio Jur. Et Pol. 2010. 111-143. old. Uő: A jog a humánológia tükrében Magyar Tudomány 2011. 05. 548-557. old. Uő: Egy valódi természetjog felé Jogtudományi Közlöny 2012. január 62-67., Uő: Jogfilozófiák, jogintézmények és a természet Valóság 2012. január 1-23.

⁶ Bogár László: Lefelé a létezés lejtőjén, Kairosz, Budapest, 2011. 48-61.

⁷ A jog és a kulturális tradíció mélyebb összefüggéseiről lásd Glenn, H. Patrick: Legal Traditions of the World. Oxford University Press. 2004. Oxford - New York.

⁸ Oswald Spengler: A Nyugat alkonya, Európa Könyvkiadó. 1991. Budapest I. kötet, Pokol Béla: Európa végnapjai, Kairosz, Budapest, 2011. I-IV. fejezetek. Az ezzel kapcsolatos problémákat jogi- és történelemfilozófiai perspektívából vette vizsgálat alá Szmodis több munkájában illetve elemezte a globalizációnak az euroatlanti jogrendszerekre gyakorolt hatásait. Szmodis Jenő: A társadalom- és kultúrafejlődés két jellegzetes útja, Valóság 2007. június. 49-68. old. Uő: A historicizmus bírálatáról és annak jogosultságáról Valóság 2008. március 1-26. Uő: Kultúra és sors A történelemfilozófia lehetőségeiről, Mezopotámia kultúrájáról, Bíbor Kiadó Miskolc, 2007. 204 p. E munkákban Szmodis Henry Maine „haladó társadalmak” kategóriájának új értelmezésével rámutat a nyugati társadalmak és kultúrák mulandóságra való hajlamára is. Szmodis elgondolkodtató módon elemzi a római jogi alapú nyugati jog kilátásait egy feltörekvő Kelet dominálta világban. Vö: Szmodis Jenő: Az euro-atlanti kultúrkör jogának kilátásai, In: Ünnepi Tanulmányok, Novotni Kiadó, 2007. Miskolc 396-406. old. Uő: A nyugati jog alkonya? Állam és Jogtudomány 2007. I. 69-99. old. Uő: Adalékok a nyugati jog problematikájához. (Válasz Péteri Zoltán tanulmányára) Állam- és Jogtudomány 2010. II. 203-218. old.

⁹ Prugberger Tamás: Globalizáció, neoliberalizmus és a jog, Kairosz, Budapest. 2008. 2. fejezet

¹⁰ A nyugati kultúra és a nyugati társadalmak jelentős kihívás előtt álltak a középkor végén is, akkor azonban a különféle (ideológiai, a járványok következtében egészségügyi, gazdasági) válságok kezelésére megfelelő keretet biztosított a kultúrkör keresztény értékrendhez való szoros kötődése, mely a kereszténységen belül mindinkább bontakozó pluralitás ellenére is egyfajta egyensúlyt biztosított az individuális és kollektív értékek között. Vö: Johan Huizinga: A középkor alkonya. Európa Könyvkiadó, Budapest. 1979.

¹¹ Nicolai Hartmann: Lételméleti vizsgálódások. Gondolat. 1972. Budapest

¹² Persze – amint arra Szmodis rámutat – a szociális állam eszméjét a liberál-kapitalista ideológia mint saját jótéteményét és ajándékát igyekszik feltüntetni, amelyet tetszése szerint vissza is vehet. L. Szmodis Jenő: A szociális állam eszméje és valósága. Századvég 2010. 57. 119-132. old.

¹³ Martin Lunn: A Da Vinci-kód megfajtása, Gold Book. 2006. Budapest, 81.

¹⁴ Asch, Solomon E.: Studies of independence and conformity: A minority of one against a unanimous majority, 1956 Psychological Monographs: General and Applied 70 (9), 416, 1-70., Szmodis Jenő: Alkotmány és alkotmányosság Jogelméleti Szemle 2012. 3. L. különösen a sajtó befolyásoló szerepére vonatkozó fejtegetéseket. Ezek rávilágítanak az emberi befolyásolhatóságnak azon mozzanataira, amelyek a maguk mélységében még ismeretlenek voltak a sajtószabadság elvének kialakulásakor, és amelyek figyelmen kívül hagyása sajtószabadság helyett véleménydiktatúrához vezethet.

¹⁵ James Lovelock: *A földi élet egy új nézőpontból*, Göncöl Kiadó Budapest, 1992.; Uő: Gaja halványuló arca, Akadémiai Kiadó 2010.

¹⁶ Gaius: *Institutiok* (ford.: Brósz Róbert), Budapest, 1990.

¹⁷ Csányi: Az emberi viselkedés. id. kiad.; Csepeli György: A szociálpszichológia vázlata. József Műhely Kiadó. Budapest. 2001.; Szmodis Jenő: Multidiszciplináris jogi tanulmányok. Bíbor Kiadó Miskolc, 2012.